

Warszawa, 24.08.2021 r.

Recenzja rozprawy habilitacyjnej: dr. Pavla Damohorská,

Židovská modlitba za stát a jeho představitele a její vnímání v historickém a náboženském kontextu [The jewish prayer for the state and its representatives and its preception in the historical and religious context]

Recenzowana praca została napisana na Wydziale Teologii Husyckiej Uniwersytetu Karola w Pradze. Przedmiotem recenzji jest ocena, czy rozprawa spełnia warunki rozprawy habilitacyjnej: stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Uwagi wstępne

Problem badawczy podjęty w rozprawie jest oryginalny i jasno sformułowany. Dotyczy on kwestii modlitwy żydowskiej za władzę państwa nieżydowskiego i jej przedstawicieli w kontekście historycznym i teologicznym oraz jej percepcji w żydowskiej społeczności.

Modlitwa za nieżydowskiego władcę w liturgii synagoidalnej jest niewątpliwie szczególnym fenomenem nie tylko z perspektywy czysto teologicznej. Autorka pracy szukała odpowiedzi na istotne pytania związane z tym zjawiskiem i ukazuje znaczenie badawcze tekstów liturgicznych, które są świadectwem nie tylko wiary w Boga, ale też ilustrują historyczne relacje międzyludzkie. Wobec tego z perspektywy nauk teologicznych, które są z natury wielodyscyplinarne, obrane zadanie badawcze zostało opisane w kategoriach religijnych i historycznych oraz w pewnym zakresie socjologiczno-psychologicznym (por. s. 312). Autorka słusznie zauważa, że teologiczny punkt widzenia narzuca przede wszystkim pytanie o relację między ukształtowanymi ideami wszechwładzy Boga oraz przyjścia Jego mesjasza a autorytetem ziemskiego władcy. Z kolei historyczna perspektywa otwiera dyskusję poświęconą kwestii nieżydowskich państw i władców, którzy podporządkowali sobie królestwa i lud żydowski, a później przejęli kontrolę nad religijną diasporą. Z socjologicznego i psychologicznego

podejścia wyłania się problem dotyczący oceny postępowania obcych władców i ich akceptacji przez żydowską społeczność.

W rozprawie autorka opisuje najpierw religijno-historyczny rozwój relacji religijnych społeczności żydowskich do własnego, a następnie obcego władcy, omawiając w tym kontekście kluczowe etapy jej formowania. Następnie zajmuje się analizą zachowanych tekstów liturgicznych zawierających egzorty i modlitwy wstawiennicze za władze i władców nieżydowskich. W oparciu o tak przygotowaną lekturę reprezentatywnych liturgicznych tekstów źródłowych autorka podejmuje dyskusję dotyczącą kwestii ich znaczenia i przesłania.

Struktura pracy

Struktura rozprawy jest spójna, a następstwo rozdziałów jest logiczne. Autorka zachowuje właściwe proporcje tekstu jak i komplementarność tez. Praca składa się z dwóch głównych części:

Pierwsza część rozprawy (s. 22-138) dotyczy historyczno-religijnego rozwoju relacji społeczności żydowskiej z własnym monarchą we własnych królestwach (s. 22-61), a następnie z monarchą obcym na obcej i we własnej ziemi (s. 62-84). W tej części pracy autorka zwraca szczególną uwagę na przełomowy etap w starożytnej historii żydowskiej, jakim było wygnanie babilońskie, które wyznaczyło główne ramy stosunku społeczności żydowskiej do obcej władzy poza własnym krajem. Omawiając dalej początek okresu perskiego, po powrocie z niewoli babilońskiej, autorka porusza kwestię możliwości sprawowania w religijnej społeczności żydowskiej wstawienniczych aktów kultycznych za obcego władcę [por. Ezdr 6,10] (s. 85-99). Następnie poświęca uwagę okresowi po zburzeniu Jerozolimy w roku 70 n.e., analizując sytuację i tło historyczno-religijne, w którym mogła utrwalić się w żydowskiej liturgii tradycja zanoszenia modlitwy za aktualną polityczną władzę (s. 100-138). Główne przywoływane w tej części teksty źródłowe pochodzą z korpusu ksiąg biblijnych, Talmudu i wczesnej historiografii żydowskiej oraz dokumentów z Qumran (4Q448).

Druga część pracy (s. 139- 299) jest poświęcona synchronicznej lekturze i analizie zachowanych do naszych czasów tekstów liturgicznych modlitw i egzort pochodzących z okresu od I w. p.n.e. aż do XXI w. n.e., które stanowią podstawowy materiał źródłowy rozprawy habilitacyjnej. Autorka dokonuje prezentacji oryginalnego tekstu oraz jego przekładu i porównuje zachowane wersje. Po takim przygotowaniu pogłębionej lektury analizowanych tekstów podejmuje próbę rekonstrukcji ich percepcji w religijnej społeczności żydowskiej oraz omawia ich rzeczywiste przesłanie. Zwraca też uwagę na kwestię możliwości polemicznego charakteru tych tekstów. W tej części pracy głównym materiałem źródłowym są egzorty i modlitwy liturgiczne z ksiąg kantorów, sidurów i mahzorów. Autorka ogranicza się do dokumentów pochodzących głównie z krajów europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru środkowoeuropejskiego (Czech, Austrii i Niemiec), co uzasadnia dostępnością do badanych

dokumentów. Wśród omawianych tekstów znajduje się utwory pochodzące ze średniowiecza i czasów nowożytnych. Przywołane są m.in. dyskusje poświęcone dwóm modlitwom z genizy kairskiej (badane przez S. D. Goiteina), błogosławieniu monarchy w średniowiecznych pismach *Sefer Avudraham* i *Kol bo* oraz odnalezionemu tekstowi *Mi še-berach* (wydany przez A. Arenda). Wiele uwagi poświęcono najpopularniejszej modlitwie *Ha-noten tešu'a*, posiadającej kilka wersji. Dalsza część rozdziału zawiera syntetyczną prezentację świadectw modlitwy za władze zachowanych w księgach kantorskich (*Ha-Elohim ašer bar'a*), sidurach i machzorach oraz w czeskich przekładach modlitewników hebrajskich (*Modlitby Israelitův ve Vidni*, 1847 r.) i późniejszych tekstach powstałych w języku czeskim.

Ocena elementów pracy

Oryginalny i uzasadniony problem badawczy podjęty w rozprawie został zrealizowany w określonym przez autorkę wymiarze. Wskazane cele oraz postawione tezy badawcze są poprawne i kompletne, a wybór obszaru badań jest uzasadniony. Struktura pracy wyraźnie oddziela ogólne wprowadzenia od części tekstologicznej oraz wyodrębnia pełniącą funkcję podsumowania część interpretacyjną. W tekście pracy można wyraźnie odróżnić fragmenty, w których autorka bazuje na literaturze, od tych, które wynikają z jej własnych analiz.

Przedstawiona rozprawa habilitacyjna ma w szczególności na uwadze dwa cele. Pierwszy z nich ma ukazać kontekst historyczno-religijny kompozycji w społeczności żydowskiej modlitwy wstawiennej za świecką władzę, który umożliwił jej osadzenie w liturgii. Drugi cel natomiast dokumentuje fakt religijnej formy akceptacji w diasporze żydowskiej władzy nieżydowskiej na przykładach wybranych tekstów liturgicznych, na które składają się modlitwy i egzorty.

Autorka trafnie uznała w swoich badaniach obszar liturgii nie tylko jako miejsce przekazywania zasad i idei wyznawanej wiary, ale też komentowania minionej historii oraz bieżących wydarzeń - opinii społeczno-politycznych. Znaczenie tekstów liturgicznych w formie modlitw, błogosławieństw, egzort i dobór czytań biblijnych odzwierciedla poza wiarą religijną również poglądy na różne sytuacje bieżące i historyczne obejmujące wydarzenia polityczne oraz stan relacji z władzą. Poprzez dogłębną analizę reprezentatywnych dla tematu pracy tekstów autorka wykazała, że mogą mieć one nie jedynie charakter wspierający i pochlebny w stosunku do aktualnej władzy, ale niekiedy otwarcie lub skrycie polemiczny i krytyczny. Niewątpliwie najpopularniejszym tekstem modlitwy za rząd, zachowanej w kilku wersjach, jest *Ha-noten tešu'a*. Stała się ona prototypem modlitwy za władze czy władcę w gminach żydowskich niemal na całym świecie. Była ona dostosowywana nieomal do wszystkich minionych typów ustrojów politycznych, nie wyłączając też czasów

współczesnych. Wypowiadano ją też w specyficznej wersji tekstowej na ziemiach czeskich od XVIII w. do końca monarchii habsburskiej. Istnieje również wiele modlitw, które w różnym stopniu zostały zainspirowane tym tekstem. Autorka zauważyła, że modlitwa za rząd pojawia się w sidurach i mahzorach nieco później niż w przypadku ksiąg kantora, przynajmniej w odniesieniu do regionu ziem czeskich. Niemieckojęzyczna społeczność żydowska mieszkająca w Czechach najczęściej korzystała jednak z klasycznych wydań modlitewników (M. I. Landau, M. Sachs, S. I. Kaempf, M. E. Stern)

Chociaż praca zajmuje się niewielkim fragmentem liturgii żydowskiej, to należy stwierdzić, że autorka koncentruje się na reprezentatywnych i ważnych tekstach związanych z tematem pracy. W tym kontekście trzeba zauważyć, że analiza zagadnienia „modlitwy żydowskiej za rząd nieżydowski i jego przedstawicieli” i związanych z nią kwestii dostarcza nie tylko nowych informacji o samym badanym fenomenie z perspektywy religijnej, historycznej i socjologicznej. Zawiera ona również przykład metodologii nadającej się do wykorzystania w dalszych badaniach nad tekstami i percepcją modlitwy zawartej w liturgii żydowskiej.

Autorka wykazała się zaawansowaną wiedzą teoretyczną, nie tylko teologiczną, historyczną i literaturoznawczą związaną z religijną tradycją wspólnoty żydowskiej, ale także znajomością języka hebrajskiego, co potwierdziła w studium tekstów źródłowych.

Ocena formalnej strony rozprawy pod względem redakcji, bibliografii, itd. jest też jak najbardziej pozytywna.

Podsumowanie

Pani **dr Pavla Damohorská** zrealizowała problem badawczy sformułowany w tytule rozprawy. Cała praca spełnia wymagania stawiane rozprawom habilitacyjnym. Charakteryzuje ją zwięzłość i staranność zarówno w weryfikacji przyjętych hipotez oraz w prezentacji osiągniętych celów badawczych.

Rekomenduję dopuszczenie Pani **dr Pavli Damohorskiej** do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Oponentský posudek habilitační práce: Pavla Damohorská, Ph.D.

Židovská modlitba za stát a jeho představitele a její vnímání v historickém a náboženském kontextu [The jewish prayer for the state and its representatives and its preception in the historical and religious context]

Recenzovaná práce byla napsána na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Předmětem recenze je posouzení, zda práce splňuje podmínky habilitační práce: jde o originální řešení vědeckého problému a demonstruje obecné teoretické znalosti uchazeče v dané vědní disciplíně, jakož i schopnost samostatně provádět vědecký výzkum.

Úvodní poznámky

Výzkumný problém diskutovaný v habilitační práci je originální a jasně formulovaný. Týká se problematiky židovské modlitby za vládu nežidovského státu a jeho představitelů v souvislostech historických a teologických a také jejího vnímání v židovské komunitě.

Modlitba za nežidovského vládce v synagogální liturgii je bezpochyby zvláštní fenomén nejen z čistě teologického hlediska. Autorka hledala odpovědi na podstatné otázky související s tímto jevem a ukazuje výzkumný význam liturgických textů, které jsou svědectvím nejen víry v Boha, ale také ukazují historické mezilidské vztahy. Proto z pohledu teologických věd, které mají multidisciplinární povahu, byl zvolený výzkumný úkol popsán z úhlu náboženského, historického a do určité míry také z hlediska sociologicko-psychologického (srov. s. 312). Autorka správně poukazuje na to, že teologický pohled vyvolává především otázku vztahu mezi utvořenými představami o Boží všemohoucnosti, příchodem Jeho mesiáše a autoritou pozemského vládce. Historická perspektiva zase otevírá diskusi věnující se otázce nežidovských států a vládců, kteří si podrobili království a židovský národ a později převzali kontrolu nad náboženskou diasporou. Sociologický a psychologický přístup odhaluje problematiku týkající se hodnocení chování cizích vládců a jejich přijetí židovskou obcí.

V habilitační práci autorka nejprve popisuje nábožensko-historický vývoj náboženského vztahu židovské obce k vlastnímu a poté cizímu vládci, diskutuje v této souvislosti o klíčových fázích jeho vzniku. Poté analyzuje dochované liturgické texty obsahující exhortace a přímluvné modlitby za vládu a nežidovské vládce. Na základě takto připravených reprezentativních liturgických zdrojových textů vede autorka diskusi nad otázkou jejich smyslu a poselství.

Struktura práce

Struktura habilitační práce je konzistentní a posloupnost kapitol je logická. Autorka zachovává správnou proporci textu a komplementaritu tezí. Práce se skládá ze dvou hlavních částí: První část habilitační práce (str. 22-138) se zabývá historickým a náboženským vývojem vztahů židovské obce s vlastním panovníkem ve vlastních královstvích (str. 22-61) a poté s cizím panovníkem v cizí i ve své vlastní zemi (str. 62-84). V této části práce věnuje autorka zvláštní pozornost rozhodujícímu momentu ve starověkých dějinách Židů, babylonskému exilu, který stanovil hlavní rámec pro postoj židovské obce k cizí moci mimo vlastní zemi. Autorka dále popisuje začátky perského období po návratu z babylonského zajetí a dostává se k otázce možnosti vykonávání přímluvných kultovních obřadů za cizího vládce v židovské náboženské obci [srov. Ezra 6.10] (str. 85–99). Poté se soustředí na období po zničení Jeruzaléma v roce 70 n. l., kde analyzuje situaci i historicko-náboženské pozadí, ve kterém se mohla v židovské liturgii upevnit tradice modlitby za současnou politickou moc (str. 100-138). Hlavní zdrojové texty citované v této části pocházejí z kánonu biblických knih, Talmudu, rané židovské historiografie a také dokumentů z Kumránu (4Q448).

Druhá část práce (str. 139-299) je věnována synchronickému čtení a analýze dochovaných liturgických textů modliteb a exhortací z období od 1. století př. n. l. do 21. století n. l., které tvoří základní zdrojový materiál pro habilitační práci. Autorka prezentuje původní text i jeho překlad a porovnává dochované verze. Po hloubkové analýze textů se pokouší rekonstruovat jejich vnímání v náboženské židovské obci a diskutuje o jejich skutečném poselství. Svoji pozornost také věnuje otázce možnosti polemické povahy těchto textů. V této části práce jsou hlavním zdrojovým materiálem exhorty a modlitby z knih kantorů, sidurů a machzorů. Autorka se zaměřuje na dokumenty pocházející převážně z evropských zemí, se zvláštním důrazem na oblast střední Evropy (Česká republika, Rakousko a Německo), který odůvodňuje dostupností zkoumaných dokumentů. Mezi diskutovanými texty jsou díla ze středověku i raného novověku. Objevují se zde také rozpravy věnující se dvěma modlitbám z Káhirske genizy (zkoumané S. D. Goiteinem), požehnání panovníka ve

středověkých spisech *Sefer Avudraham* a *Kol bo* a také objevenému textu *Mi še-berach* (vydal A. Arend). Velká pozornost byla věnována nejpopulárnější modlitbě *Ha-noten tešu'a*, která má několik verzí. Další část této kapitoly obsahuje syntetickou prezentaci svědectví modlitby za vládu zachovaných v kantorských knihách (*Ha-Elohim ašer bar'a*), sidurech a machzorech a také v českých překladech hebrejských modlitebních knih (Modlitby Izraelitů ve Vídni, 1847 r) a pozdějších textech psaných česky.

Obsahové hodnocení HP

Originální a oprávněný výzkumný problém nastolený v habilitační práci byl realizován v autorem určeném rozsahu. Uvedené cíle a výzkumné otázky jsou správné a úplné a výběr oblasti výzkumu je odůvodněný. Struktura práce jasně odděluje obecné úvody od textologické části a rozlišuje interpretační část, která plní funkci resumé. V textu práce lze jasně rozlišit části, ve kterých se autorka opírá o literaturu, od těch, které vyplývají z jejich vlastních analýz.

Předložená habilitační práce si klade především dva cíle. První z nich má ukázat historicko-náboženský kontext skladby židovské přímluvné modlitby za světskou autoritu, který umožnil její začlenění do liturgie. Druhý cíl naopak dokumentuje skutečnost náboženského přijetí v diaspoře židovské autority jiného než židovského vyznání na příkladech vybraných liturgických textů, konkrétně modliteb a exhortací.

Autorka ve svém výzkumu výstižně popsala oblast liturgie nejen jako místo předávání zásad a myšlenek vyznávané víry, ale také komentování minulých dějin a aktuálního dění – sociálně-politických názorů. Význam liturgických textů ve formě modliteb, požehnání, exhortací a výběru biblických čtení odráží mimo náboženské vyznání také názory na různé současné a historické situace zahrnující politické události a vztahy k autoritám. Prostřednictvím vypracování hloubkové analýzy odborných textů na dané téma, autorka dokázala, že se mohou vyjadřovat nejen podpůrně a lichotivě o současné vládě, ale někdy i otevřeně nebo skrytě polemicky a kriticky. Bezpochyby nejpopulárnější text modlitby za vládu, dochovaný v několika verzích, je *Ha-noten tešu'a*. Stal se prototypem modlitby za vládu nebo vládce v židovských obcích téměř po celém světě. Modlitba byla přizpůsobována téměř všem minulým ale i současným politickým systémům. Konkrétní textová verze se používala i v českých zemích od konce 18. století do konce Habsburské monarchie. Existuje také mnoho modliteb, které byly do různé míry inspirovány tímto textem. Autorka si všimla, že se modlitba za vládu objevuje v sidurech a machzorech o něco později než v případě kantorských knih, alespoň s ohledem na oblast českých zemí. Německy mluvící židovská

obec žijící v Čechách však nejčastěji používala klasická vydání modlitebních knížek (M. I. Landau, M. Sachs, S. I. Kaempf, M. E. Stern).

Přestože se práce zabývá malou částí židovské liturgie, je nutno podotknout, že se autorka zaměřuje na reprezentativní a důležité texty související s tématem práce. V této souvislosti je třeba poznamenat, že analýza problému „modlitby za nežidovskou vládu a její zástupce“ a souvisejících záležitostí poskytuje nejen nové informace o zkoumaném jevu z náboženské, historické a sociologické perspektivy. Poskytuje ale také příklad vhodné metodiky, která může být využita v dalším výzkumu textů a vnímání modlitby zahrnuté v židovské liturgii.

Autorka prokázala pokročilé teoretické znalosti nejen teologické, historické a literární související s náboženskou tradicí židovské obce, ale také znalost hebrejského jazyka, což potvrdila studiem zdrojových textů.

Hodnocení formální stránky habilitační práce z hlediska editace, bibliografie atd. je taktéž pozitivní.

Shrnutí

Habilitační práce. **Pavly Damohorské, Ph.D** "Židovská modlitba za stát a jeho představitele a její vnímání v historickém a náboženském kontextu" splňuje požadavky habilitační práce. Vyznačuje se stručností a pečlivostí, jak při ověřování přijatých hypotéz, tak v prezentaci dosažených cílů výzkumu. Doktorce Pavlu Damohorskou doporučuji přijmout do dalších fází řízení o udělení titulu docent.